

## Erwin Geschonneck — filmszerű életéről

Találkozásom Erwin Geschonneckkel Karlovy Varyban kezdődött és — egy héttel később — a mi tengerpartunk forró homokján fejeződött be. Ő jelenleg a DEFA-Berlin Stúdió legkiemelkedőbb művésze. Mint a Német Demokratikus Köztársaság Filmesei Egyesületének elnökét hívták meg a rajzfilmek nemzetközi fesztiváljára.

Egy a sok ezer arc közül, melyre drámai sors véste reá történetét; ám nála, a színésznél ez csodálatosan tükröződik a meggyötört vonásokon. Nevét már régóta számon tartom, még a *Hideg szív* óta, de a róla alkotott kép főleg antifasiszta harcok szerepeiben alakult még teljesebbé (*Öt golyó, Szárnyas emberek, Farkasok közt védtelen*). Amikor arra kértem, hogy vázolja fel eddig megtett művészi útját, Geschonneck természetes mosollyal így válaszolt:

— Hiszen az olyan egyszerű volt...

Hogy azután órák hosszat, el-elfúló lélegzettel hallgassam az alább elmesélt történetet:

— Munkásként kezdtem. 1929-ben a Német Kommunista Párt aktivistája lettem. Sportoltam, boksztoltam, atletizáltam és természetesen — marsoltam is. Nem is gondoltam az idő tájt a színházra... Munka nélkül, otthon sok gyermekkel ki is segíhetne? Hitler jövetele után, amikor a politikai terror dühöngeni kezdett, átléptem a határt, a Szovjetunióba mentem. Ott, a német menekültek között, beléptem egy művészbbrigádba. Brechtet, Heinrich és Thomas Mannt, Feuchtwangert olvastam. Elvégeztem a színiiskolát, s ugyanakkor általános műveltségemet is gyarapítottam. S kezdtük színre vinni Schillert, Kleistot, Dosztojevszkijt és Csehovot Odesszában és Dnyepropetrovskban. Azután Csehszlovákiába küldtek. 1939... Prágában voltam, amikor a hitlerista csapatok bevonultak. Fölfedtek és bezártak. Hat hónapig csak a sachsenhauseni és dachaui lágerek szögesdrótját láttam. 1945-ben a Cap Arcona hajóra kerültem. Nem tudom, Ön ismeri-e ennek a hajónak a történetét, amelyet légitámadás során brit légierő süllyesztett el. A hajófenéken antifasiszta letartóztatottakat szállított a hajó...

...és iktassuk be ide Rudi Goguel visszaemlékezését az *Akcióban az SS* című kötetéből (Budapest, 1960).

„A »Cap Arcona« 26 000 tonnás nagy luxusgőzös. Amikor mi, neuengammei foglyok a hajóra léptünk, már semmit sem láttunk a korábbi pompából. Az egyik fedélzet sarkában halom meztelen hulla hevert — a német koncentrációs táborok elkerülhetetlen kísérő képe. Odébb, alig 200 méter távolságra a »Thilbeck« horgonyoz, mögötte az »Athen«, a másik oldalon a »Deutschland«... Tizenegyezer ember ebben az úszó koncentrációs táborban. Mi, öt ezren a »Cap Arcona« fedélzetén hányódtunk. Mi, németek csak kis hányadát tesszük ki az összességnek, néhány százán vagyunk. Kabinunk a politikai vezetés tanácskozó helye. Geschonneck, Waldemar, Molls, Hermann és én mint a német csoport vezetői tárgyalunk a helyzetről... Ma reggel angol felderítő repülőgép húzott el az öböl felett, és rádión felszólította flottánkat, tűzze ki a fehér zászlót, és kössön ki. A »Cap Arconán« birodalmi zászló lengett, az SS elfoglalta a fedélzetet, a felderítő nem láthatta a foglyokat, akiket csíkos ruhájuk miatt »zebráknak« neveztek, mert lent voltak a hajófenéken... Az »Athen« kitűzte a fehér zászlót, és a part felé hajózott! Bravó, derék kapitány, úgy vo-

*nulsz be emlékezetünkbe, mint május 3-a bátrainak egyike, aki legyűrte hajóján az SS-t. De Nyugat felől nehézbombázók közelednek, tompán pufognak a becsapódások, és aztán rémületes robaj: a hajó minden eresztékében meginog, a »Cap Arcona« óriási fáklyához hasonlít, a víz a hajó körül tele van üvöltöző, fulladozó emberekkel... Tizenegyezer fogolyból állt a halálszállítmány, nyolcezren lelték halálukat a neustadti öbölben.*

...és most Erwin Geschonneck folytatja a történetet:

— 1945 május 3-án miután öt kilométert úsztam a jéghideg vízben, egy új élet öblébe érkeztem... 40 éves koromban végre ismét színpadra léphettem. Hamburgban kezdtem játszani a Kammerspiele színházban. 1949-ben Brecht — aki a Berliner Ensemble létrehozta — meghívott az éppenhogy megalakult Német Demokratikus Köztársaságba. Meghívását lelkesen fogadtam. 1956-ig, haláláig játszottam együttesében. Voltam tábori lelkész a *Kurázi mamában*, s alakítottam Don Juant. Brecht, a nagy rendező és a szerény ember erényeit egyesítette magában. Nem volt vasöklű; módszerét inkább a meggyőzésre alapozta. A próbákon mindig ezt kérdezte: „Értesz engem?“, és angyali türelme volt. Az ő feltűnéséig — ezt mindenki másnál jobban tudom — a német színház a fasizmus időszakára jellemző művészi hitelvesztés mélyén vergődött. Ő megújította a német színházat, a ráció és ítéletmondás színpadát alakította ki, amelynek egyszersmind sikerült látványosságot és szórakozást is biztosítania. Kár, hogy már nem tudta véghez vinni utolsó tervét. Filmet óhajtott készíteni a *Kurázi mamából*. A filmezés már megkezdődött Brecht és Wolfgang Staudte vezetésével. A szereplők közt volt Simone Signoret is. Ám az első felvételek után Brecht nem vállalta a munka folytatását. Nem értett egyet Staudtéval, de lehet, hogy már fáradt volt. Visszavonult... Én magam közvetlenül a felszabadulás után már filmeztem. Nyugat-Németországban Helmuth Käutnerrel, aki később a *Köpenicki kapitányt* alkotta. Aztán a DEFA-nál mintegy 30 filmszerepet alakítottam. Jelenleg nem filmezek, mert súlyosan kifecamítottam a bokámat. S mi mást tehetnék így — járom a fesztiválokat! És elárulom Önnek a titkot — önéletrajzi filmscenáriumot írok: *Az utolsó nap a »Cap Arconán«*...

Erwin Geschonneck befejezi rövid élettörténetét. Atléta alakját nézve a forró homokban, ez a bonyolult életsorsú ember paradox módon fiatalnak tűnik a szememben az ő több mint 60 esztendejével...

## **Cesare Zavattini — a filmfesztiválok válságáról**

A kiváló olasz filmesztéta és dramaturg néhány napos késéssel érkezett az 1968. júliusi Karlovy Vary-i nemzetközi filmfesztiválra — a szerzők zsürijének elnökeként. Magával hozta azoknak a drámai eseményeknek a hangulatát, amelyek ugyanazon a nyáron alaposan fölkaparták a békés olasz várost, Pesarót az ott lezajlott nemzetközi fesztivál alkalmával. Még érkezésének estéjén a Pupp-szálló előcsarnokában megszólítottam, kérve, hogy másnap szenteljen egy órát beszélgetésre.

— Akár most is rendelkezésére állok — mondotta, mintegy felejtve, hogy alig tíz perce van az esti vetítések megkezdéséig. Amikor erre figyelmét felhívtam, ravaszul mosolygott: — No és?! Rekordot döntünk! Nyélbe ütjük a legrövidebb interjút a sajtó történetében. Végül is tíz perc alatt sok sületlenséget lehet mondani... De miről is óhajtana beszélgetni?

— Cannes és Pesaro eseményeinek fényében a nemzetközi filmfesztiválok távlatairól.

Zavattini arcán elégedett mosoly. Nyilvánvaló: a téma tetszik neki. És miután lelkesen válaszolt pontosan tíz percig, meghívott másnap estére a beszélgetés folytatására. Az interjú három egymást követő estén tartott, s ez idő alatt mediterrán temperamentumával, mindinkább belemelegedve, Zavattini kifejtette véleményét a jövő nemzetközi fesztiváljai és általában a filmművészet óhajtott arculatáról. Lejegyeztem a neves filmember kijelentéseit, melyeket természetesen sok rövidítéssel az alábbiakban foglalok össze:

— Azok az események, amelyek akarva, nem akarva fölkaavarták a cannes-i és a pesarói filmfesztiválokat, mindnyájunkat határozottan köteleznek — kezdte Zavattini. — Mi történt? Amikor egy termék természete megváltozik, vele egyidőben megváltozik e termék fogyasztásának a típusa is. A jelenkori film igazi váltsága az ipar elleni lázadásból ered. A film ipari jellege objektív valóság, de semmiképp se végzetes: ez történelmileg meghatározott jelleg, amely az elkövetkező időszakban szintén megváltoztatható.

Hogy a tennivalót világosabban láthassuk, térjünk vissza kissé a forráshoz, és tegyük fel a kérdést: mi a film? A kifejezés végtelen lehetőségű eszköze: van fantasztikus és drámai film, tudományos film, dokumentumfilm, filmvígjáték és így tovább, de valamennyit pénzügyi ellenőrzés alá helyezték. Akarsz-e könyvet írni? Megteheted! Próbáld meg azonban filmet csinálni pénz nélkül... Az már nem megy!

És mégis, íme új korszakot élünk. A technika manapság arra törekszik, hogy — eléggé potom áron — ellásson filmfelvevőgéppel. Ez a technikai fejlődés elkerülhetetlenül mélyen megváltoztatja a filmművészet rendeltetését. Ez egybevág napjaink egyik társadalmi szükségletével: hogy olyan kulturális termékkel rendelkezessünk, amely nincs alávetve az ipar törvényeinek! Persze, fölmerülhet az ellenvetés: hiszen az ipari uralom időszakában is előfordulhatnak kivételek. A feladat azonban az, hogy a kivételből szabályt alakíts!

A kapitalista ipar rendszerében a kifejezés szabadsága pusztá illúzió. A filmfesztiválok — úgy, ahogyan azokat jelenleg értelmezik — mind-mind ennek az illúziónak a fenntartását, táplálását szolgálják. A fesztivál ma — a szó igazi értelmében — a tragikus valóság halvány vetítésikja. Körülöttünk e korszak rettentő küzdelmei zajlanak népek felszabadításáért; egy ilyen korszakban csakis az állandó kortársi lelkiismeretet tükröző filmművészetért harcolhatunk, hivatástudattal, együtt magával a közönséggel, állandó jelenlétünkkel a történelem folyamatában. És íme, a kereskedelmi fesztiválok csődöt mondanak. De miért is volna feltétlenül szükség fesztiválokra? Vajon az Isten, amikor a vizet, a földet és a világosságot teremté... filmfesztiválok megtartását is elrendelte? Nem tudom! A fesztivál nem öncél, bizonyos — kultúrára szomjazó — körök kezdeményezték. Ma viszont, amikor a kezdeti cél jórészt elidegenedett, szükségessé vált, hogy az egészet felforgassák. Nem fesztivál kell nekünk, hanem igazi filmművészet, a film-fegyver kinematografiája.

— Ön szerint a filmezés egyben a szabad egyéniség lelkiismereti kérdése is lehet? — kérdeztem.

— Igaz — válaszolja Zavattini — manapság a film, mint lógó nyelvű kutya rohan az események nyomában; ám rohantában megtorpan... például az emberi vadság előtt. A film felfedi a vadságot, de vajon segít-e a megfékezésében? A film jóváhagyólag törekszik arra, hogy kulturális és művészi jelenségként létezzék, de a kultúra hagyományos tolmácsolását nem változtatja meg, noha ma még olyan

időket élünk, amelyben a kultúra közvetlenül kifejezi a társadalom azonnali megváltoztatásának és felszabadításának vágyát, ebben való részvételünket.

Mindaz, amit ezekben az években a filmipar szerkezetének megváltoztatásáért tettek, igen figyelemre méltó felderítésre vezetett, s ez szervesen kapcsolódik a változások szükségességéhez. Ám nem tettek meg mindent, ami lehetséges volt, s így még csak a felderítések szintjén tartunk. Miért? Mert létezik még felfogás, az ún. *elit* filmjéről, s az elit ezt amolyan eszközként használja. A film, amely már kezd nem divat lenni, és fegyverré alakul át, mint tárgy és alany egyaránt új alapelveket igényel. Mint említettem, a technika embertömegeknek bocsátja rendelkezésére a filmfelvevő gépet. Géphez jutni, vitasorozatokat indítani, témák felől dönteni s rátérni végrehajtásukra, mindez már összehasonlíthatatlanul több annál, ami eddig történt, mindez cselekvést jelent. A 8 mm-es kis készüléket e pillanatban a kulturális cselekvés, a cselekvő film szükségessége jelképeinek tekinthetjük. Csak 8 mm, de előnye az, hogy pillanatokon belül működőképes. Olaszországban mi már több száz, ilyen kis készülékkel ellátott kulturális kört és központot vontunk be a „Szabad film“-mozgalomba. Most azonban egy új közönséget is kellene találnunk, a terjesztés új csatornáit kialakítanunk, azokhoz hasonlókat, amelyek ma a kommerszfilmeket fenntartják.

— Van erre lehetőség? — tettem fel a kérdést.

— Bizonyára Ön azt fogja mondani, hogy mindez utópia. Ám mindaz, ami megkísérelte fölforgatni a világ megszokott rendjét, mindig is utópiának tűnt. Én hiszek száz és száz filmgyártó, -terjesztő központ megjelenésében — fejezte be fejezetéseit Cezare Zavattini. — Én a filmfesztiválok jövőjét összekapcsolom a történelemben gyökerező film-fegyver jövőjével, az elitet cáfoló és a széles tömegeket szolgáló filmmel.

Martin T. Caranfil



Paulovics László metszete